

Рябоконт Є. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

*Навчально-наукового інституту права**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ORCID: 0000-0003-1003-4039

ЗАЧАТА ДИТИНА ЯК ПОТЕНЦІЙНИЙ ПРАВОНАСТУПНИК У СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

CONCEIVED CHILD AS A POTENTIAL LEGAL SUCCESSOR IN INHERITANCE LEGAL RELATIONS

У статті досліджується правове положення зачатої, але не народженої дитини (насцитуруса). Правовим фундаментом досліджуваних відносин є норма абзацу другого ч. 2 ст. 25 ЦК України, згідно з якою у випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але не народженої дитини. Тлумачення цієї норми передбачає лише гіпотетичну можливість правового регулювання потенційних, майбутніх інтересів за участю дитини, які виникатимуть з моменту народження живою.

Основна увага у статті приділена потенційному правовому статусу зачатої, але не народженої дитини у спадкових правовідносинах. Така особа загалом може виступати спадкоємцем у будь-якій сфері спадкування, якщо інше право не впливає/не заборонено законом: бути за заповітом та (або) за законом, включаючи право спадкування за обов'язковою часткою (ст. 1241 ЦК України), за заповітом з умовою (ст. 1242 ЦК України), за правилами спадкової трансмісії (ст. 1276 ЦК України) або в порядку підпризначення (ст. 1244 ЦК України), за правом представлення (ст. 1266 ЦК України) тощо.

У статті підкреслено, що чинне законодавство не встановлює особливостей правового регулювання строків прийняття спадщини, якщо спадкоємцем є насцитурус. У таких обставинах діє загальна норма ст. 1270 ЦК України, і дитина, народжена після спливу шестимісячного строку для прийняття спадщини, опиняється у становищі спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини. Для подолання цього недоліку увага законодавця має бути спрямована на реформування питання строку прийняття спадщини з урахуванням інтересів насцитуруса.

Важливим питанням і водночас законодавчою прогалиною є відсутність у законодавстві форми заповіту, складеного на користь зачатої, але не народженої дитини. Очевидно, що у перспективному законодавстві має бути закріплена норма, яка б уточнювала вимоги до таких заповітів і дозволяла б реалізовувати не лише право спадкування насцитуруса, але і право заповідача скласти заповіт на користь зачатих, але не народжених осіб (ст. ст. 1234, 1221 ЦК України).

Ключові слова: *зачата, але не народжена дитина, насцитурус, спадкування, спадкоємець, правонаступництво.*

The article examines the legal status of a child conceived but not born (nasciturus). The legal basis of the relations under study is the provision of the second paragraph of Part 2 of Article 25 of the Civil Code of Ukraine, according to which in cases established by law, the interests of a conceived, but not born child are protected. The interpretation of this provision provides for only a hypothetical possibility of legal regulation of potential future interests involving a child which will arise from the moment of his/her live birth.

The article focuses on the potential legal status of a conceived but not born child in inheritance legal relations. In general, such person may act as a heir in any area of inheritance, unless a different right follows/is prohibited by law: by will and (or) by law, including the right of inheritance by compulsory share (art. 1241 of the Civil Code of Ukraine), by will with a condition (Article 1242 of the Civil Code of Ukraine), under the rules of hereditary transfer (Article 1276 of the Civil Code of Ukraine) or by way of sub-assignment (Article 1244 of the Civil Code of Ukraine), by right of representation (Article 1266 of the Civil Code of Ukraine), etc.

The article emphasises that current legislation does not establish any specifics of legal regulation of the terms of inheritance acceptance if the heir is a nasciturus. In such circumstances, the general rule of Article 1270 of the Civil Code of Ukraine applies, and a child born after the expiry of the six-month period for acceptance of the inheritance finds himself in the position of an heir who has missed the deadline for acceptance of the inheritance. To overcome this shortcoming, the legislator's attention should be directed to reforming the issue of the term for acceptance of inheritance with due regard for the interests of the nasciturus.

An important issue and, at the same time, a legislative gap is the absence in the law of a form of will drawn up in favour of a conceived, but not born child. Obviously, the future legislation should contain a provision

which would clarify the requirements for such wills and allow exercising not only the right of inheritance of nasciturus, but also the right of the testator to make a will in favour of conceived but unborn persons (Articles 1234, 1221 of the Civil Code of Ukraine).

Key words: *conceived but unborn child, nasciturus, inheritance, heir, succession.*

Категорія суб'єкта правовідносин є однією з фундаментальних у законодавстві та юридичній науці. Ознакою будь-якого суб'єкта правовідносин є реальне його існування на момент їх виникнення, зміни або припинення, в цілому – на момент настання фактів, що мають юридичне значення. Водночас в деяких випадках постає потреба у законодавчому забезпеченні майбутніх прав потенційних учасників правовідносин – прав, перспективне існування яких багато в чому залежить від ефективності таких превентивних заходів. Одним з таких не існуючих на сьогодні суб'єктів, майбутні права яких підлягають правовій охороні, є зачаті, але ще не народжені фізичні особи.

Особливості охорони інтересів зачатої, але не народженої дитини, – питання, яке досить жваво обговорюється у цивілістичній літературі (Л. Д. Любич, З. В. Ромовська, Р. О. Стефанчук тощо).

Метою даної статті є дослідження сутності охоронюваних законом інтересів дитини, зачатої за життя спадкодавця (правопопередника) і народженої живою після його смерті, визначення особливостей її правового статусу як правонаступниці після народження у спадкових відносинах, виявлення прогалин у законодавчому його регулюванні та висловлення пропозицій щодо їх усунення.

На наш погляд, немає підстав стверджувати про існування правового статусу ненародженої дитини. Ч. 1 ст. 6 Сімейного кодексу (СК) України регламентує, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Враховуючи те, що Цивільний кодекс (ЦК) України пов'язує виникнення цивільної правоздатності з народженням людини, – фактом, з настанням якого людина стає фізичною особою і набуває можливість мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки (абзац перший ч. 2 ст. 25), рівно як і набувати і реалізовувати їх в особі законних представників (ст. ст. 30, 31 ЦК України), очевидним є висновок про **наділення дитини правовим статусом лише з моменту народження**.

Основним нормативним положенням, яке визначає засади правового регулювання відносин за участю дитини, яка народиться в майбутньому, є норма абзацу другого ч. 2 ст. 25 ЦК України, яке регламентує, що «у випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини».

Відзначимо, що категорія правового інтересу є спорідненою з суб'єктивним правом в тому, що поряд з ним є самостійним об'єктом право-

вого захисту, що підкреслює і Конституційний Суд України у рішенні від 1 грудня 2004 р. [1]. На цьому тлі норма абзацу другого ч. 2 ст. 25 ЦК України щодо охорони інтересів ненародженої дитини, по суті, є таким же перебільшенням, як і гіпотетичне наділення її суб'єктивними правами. Як права, так і інтереси не можуть існувати окремо від особи – суб'єкта правовідносин. Відтак, словосполучення «охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини» у контексті зазначеної норми слід розуміти не як закріплення інтересів за зачатого дитиною, а як встановлення лише гіпотетичної можливості правового регулювання **потенційних, майбутніх інтересів дитини**, які виникатимуть з моменту народження поряд із суб'єктивними правами. У зв'язку з викладеним доцільно розуміти аналізовану норму як присвячену охороні майбутніх прав (інтересів) ненародженої дитини.

Охорона інтересів зачатої дитини як потенційного правонаступника спадкодавця. Досліджувана норма абзацу другого ч. 2 ст. 25 ЦК України є загальною і сама по собі не встановлює юридичних фактів, настання яких перетворювало б інтереси зачатої дитини у реально існуючі права. Потенційно вона є розрахованою на необмежені випадки застосування. Разом з тим аналіз чинного законодавства України свідчить про досить звужену площину її реалізації, яка виявляється лише у сфері недоговірних зобов'язань та спадкового правонаступництва. У недоговірних зобов'язаннях охорона інтересів зачатої дитини знаходить своє вираження у нормі ч. 4 ст. 1200 ЦК України, якою факти зачаття дитини за життя годувальника і народження її живою після його смерті визнаються підставою для зміни розміру відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника. Проте переважно гарантії потенційних прав зачатої дитини втілюються у спадковому законодавстві, яке не дозволяє спадкоємцям здійснювати поділ спадщини, а нотаріусу – видавати свідоцтво про право на спадщину до народження дитини. Зазначені обмеження застосовуються щодо охорони прав зачатої дитини, незалежно від того, є вона спадкоємцем за заповітом або за законом (ч. 2 ст. 1298 ЦК України). Інших норм, у яких втілювався б принцип охорони майбутніх прав ненародженої дитини, вітчизняний закон не передбачає (дарування та інші договори на користь зачатої дитини).

Спадкоємцем у розумінні абзацу другого ч. 2 ст. 25, ч. 1 ст. 1222 ЦК України визнається лише та особа, яка була зачата за життя спадкодавця. Відповідно спадкоємцем не може визнаватися

особа, зачата і народжена після відкриття спадщини.

Водночас запит у певній частині українського суспільства, який виник після повномасштабного вторгнення на територію України військ держави-агресора, обумовив прийняття низки законодавчих змін, які у майбутньому можуть вплинути і на визначення кола суб'єктів спадкових відносин.

22 листопада 2023 року Верховною Радою України було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» [2], яким було передбачено право військовослужбовців, поліцейських та деяких інших осіб, які беруть безпосередню участь у бойових діях, здійсненні заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримуванні збройної агресії, на безоплатне одержання медичної послуги на здійснення забору, кріоконсервації та зберігання їхніх репродуктивних клітин на випадок втрати репродуктивної функції при виконанні обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших обов'язків.

При цьому якщо в першій редакції Закону було передбачено, що у разі загибелі або визнання померлою в установленому порядку особи, репродуктивні клітини якої зберігаються, їх зберігання припиняється з подальшою утилізацією, то згідно із змінами від 07 лютого 2024 р. безоплатне зберігання репродуктивних клітин такої особи здійснюється протягом трьох років з такого моменту. Після закінчення цього строку подальше зберігання таких клітин може бути продовжене за рахунок іншої особи, визначеної у заповіті особи щодо власних репродуктивних клітин, які зберігаються відповідно до законодавства, на випадок її смерті або оголошення судом її померлою (підпункт 3 пункту 2 розділу II Закону).

Відтак, зазначеним Законом не лише було легалізовано зачаття дитини після смерті батька (матері), але і передбачено можливість регулювання посмертної долі репродуктивних клітин за допомогою заповіту. Водночас Закон не обумовив ані внесення змін до СК України у питання правового регулювання батьківства (материнства), ані доповнень до ЦК України в частині визначення кола спадкоємців.

Таким чином, на теперішній час якщо зачаття, обумовлене застосуванням репродуктивних технологій кріоконсервації статевих клітин, ембріонів, мало місце після відкриття спадщини, право на спадкування у такої дитини не виникає, навіть незважаючи на наявність наміру спадкодавця скласти заповіт на користь зачатої у майбутньому дитини. Якщо заповіт з таким розпорядженням був складений (нотаріально посвідчений і зареєстрований у Спадковому реєстрі), він має бути визнаний недійсним, при-

чому не за спеціальною нормою ст. 1257, через відсутність порушень, регламентованих нею як підстав недійсності (нікчемності) заповіту, а за ч. 1 ст. 203 ЦК України, яка серед загальних умов чинності правочину називає несуперечність змісту правочину ЦК, іншим актам цивільного законодавства.

Зауважимо зміну підходів законодавця щодо розуміння місця інституту зачатої дитини серед кола спадкоємців, поряд з особами, живими на час відкриття спадщини, називав лише дітей померлої особи, які були зачаті за її життя і народжені після її смерті (так званих *postumi*), ЦК України зазначене обмеження зняв, наділивши правом на спадкування як за заповітом, так і за законом *nasciturus* взагалі, тобто будь-яких осіб, зачатих за життя спадкодавця і народжених живими після відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1222). Така новела відповідає сучасним тенденціям щодо розширення кола спадкоємців за законом і має обов'язково враховуватися при тлумаченні відповідних норм спадкового законодавства.

Передусім, слід звернути увагу не те, що у ст. ст. 1261-1265 ЦК України, які визначають черги спадкоємців за законом, про зачату дитину спадкодавця, народжену після його смерті, як про спадкоємця першої черги, зазначається лише у ст. 1261. Водночас не виключаються випадки закликання до спадкування і деяких інших родичів спадкодавця, які були зачаті за його життя і народжені після відкриття спадщини (братів, сестер, племінників тощо).

Зачата дитина може бути спадкоємцем за заповітом та (або) за законом у будь-яких модифікаціях даних видів спадкування. Так, немає підстав для обмеження її (за умови живонародження) у праві спадкування за обов'язковою часткою (ст. 1241 ЦК України), за заповітом з умовою (ст. 1242 ЦК України), за правилами спадкової трансмісії (ст. 1276 ЦК України), або в порядку підпризначення (ст. 1244 ЦК України). Головне, щоб дитина була зачата і мала потенційну здатність бути спадкоємцем. Тому призначення у заповіті спадкоємцем дитини на випадок «відпадиння» першого призначеного спадкоємця (підпризначення) є неможливим, якщо на момент складання заповіту відсутні докази зачаття такої дитини. Протилежне правило, яке передбачає можливість підпризначення у заповіті дитини, яка ще не є зачатою, встановлене § 2101 Німецького цивільного уложення [4] (НЦУ), не є придатним для його відтворення в українському законодавстві.

По-друге, у контексті наділення перспективним правовим статусом будь-якого *nasciturus* слід розглядати і норми інституту про спадкування за правом представлення (ст. 1266 ЦК України). Спадкування за правом представлення є спеціальним різновидом спадкування

за законом; тому визнання спадкоємцями за правом представлення дітей, зачатих за життя спадкодавця і народжених живими після відкриття спадщини, цілком узгоджується з правилом ч. 1 ст. 1222 ЦК України. У конкретних ситуаціях спадкоємцями за правом представлення можуть бути онуки спадкодавця, які були зачаті за його життя та народжені після смерті, якщо той з їхніх батьків, хто мав би право на спадкування, помер до відкриття спадщини; правнуки спадкодавця, які були зачаті за його життя та народжені після смерті, якщо їхній дід або баба, які мали б право на спадкування, померли до відкриття спадщини; племінники спадкодавця, які були зачаті за його життя та народжені після смерті, якщо їхня матір або батько, які мали б право на спадкування (сестра, брат спадкодавця), померли до відкриття спадщини; двоюрідні брати та сестри спадкодавця, які були зачаті за його життя та народжені після смерті, якщо їхня матір або батько, які мали б право на спадкування (тітка, дядько спадкодавця), померли до відкриття спадщини.

По-третє, юридичний факт зачаття дитини має враховуватися також при визнанні спадщини відумерлою (ст. 1277 ЦК України). Підстави відумерлості, наведені у ст. 1277 ЦК України, можуть бути узагальнені за допомогою єдиного поняття «відсутності спадкоємців», що виникає внаслідок їхньої фізичної відсутності на час відкриття спадщини, усунення їх від права на спадкування, неприйняття або відмови від прийняття спадщини. Наявність у суду при розгляді питання відумерлості доказів зачаття дитини, яка є потенційним спадкоємцем, на час відкриття спадщини унеможлиблює задоволення заяви органу місцевого самоврядування. Якщо суд з'ясує, що така дитина не народилася або народилася мертвою, факт її зачаття юридичного значення не має, адже не вважається актом цивільного стану, і не є перешкодою для визнання спадщини відумерлою.

Будучи віднесеними до числа спадкоємців, зачаті за життя спадкодавця, але не народжені на момент його смерті особи не визначаються законом як відказоодержувачі. Разом з тим чимало авторів переконані у тому, що заповідач може встановити легат на користь особи, яка зачата за його життя і народиться після його смерті [5, с. 192; 6, с. 188]. Імовірно, зазначені автори приходять до такого висновку, застосовуючи аналогію між статусом відказоодержувача та спадкоємця. Однак можливість призначення зачатої дитини спадкоємцем, закріплена у ч. 1 ст. 1222 ЦК України, не може автоматично породжувати аналогічної можливості і щодо відказоодержувача. Відказоодержувач – не спадкоємець, адже він є сингулярним правонаступником спадкодавця стосовно визначеного наперед права (прав), тому аналогія в цьому випадку не вбачається коректною. Не випад-

ково ч. 4 ст. 1238 ЦК України пов'язує момент виникнення права вимоги відказоодержувача з часом відкриття спадщини. Ця норма не може бути реалізована у разі призначення легатарієм зачатої дитини, якщо тільки вона не народиться в один день з відкриттям спадщини. Крім того, якби спадкодавець справді міг зобов'язати спадкоємця легатом на користь зачатої дитини, це неодмінно знайшло б продовження у інших нормах, покликаних гарантувати здійснення прав такої особи. Так, майбутні правові інтереси насцитуруса-спадкоємця гарантовані установленою законодавчо заборонаю здійснювати розподіл спадщини і видачу свідоцтва про право на спадщину до народження дитини. Стосовно ж насцитуруса як потенційного відказоодержувача законодавство не містить жодної норми, що може означати тільки відсутність у нього відповідного потенційного статусу. Та й сама потреба у наданні заповідачу права призначати відказоодержувачем зачатої дитини навряд чи існує, адже у нечисленних випадках вчинення легату цією особою призначається, переважно, той, кого із заповідачем пов'язують сімейні, родинні, товариські відносини, тобто особа, чиї звички, характер, потреби і т. д. добре відомі заповідачу.

Нормами ч. 1 ст. 1222, ст. 1261 та ч. 3 ст. 1298 ЦК України вичерпується правове регулювання особливостей охорони майбутніх інтересів зачатої дитини у спадкових правовідносинах. У всіх інших питаннях слід виходити із загальних засад спадкового законодавства, враховуючи необхідність захисту прав потенційно нового суб'єкта правовідносин.

Для зачатої дитини законом не встановлено особливостей **щодо строку та способів прийняття спадщини**. Це є певною прогалиною, адже не дозволяє врахувати усі можливі інтереси майбутнього спадкоємця. Якщо дитина народиться живою, на неї буде поширений строк для прийняття спадщини, встановлений ст. 1270 ЦК України, який вираховуватиметься з часу відкриття спадщини. Водночас цілком можливі випадки, коли дитина, зачата за життя спадкодавця, буде народжена після спливу строку для прийняття спадщини. Наприклад, дитина спадкодавця, яка була зачата незадовго до настання його смерті, народжена поза межами шестимісячного строку, встановленого законом для спадкоємців першої черги (ч. 1 ст. 1270 ЦК України). За змістом ч. 2 ст. 122 Сімейного кодексу (СК) України щодо такої дитини існує презумпція батьківства померлої особи, якщо дитина народилася до спливу десяти місяців з дня настання його смерті.

Відсутність спеціальних правил, які б встановлювали превентивно-охоронні заходи щодо зачатої дитини, призводить до того, що у зазначених випадках вона матиме правовий статус, аналогічний статусу інших спадкоємців, які пропустили строк для прийняття спадщини. Для

реалізації прав новонароджених спадкоємців їхні законні представники зможуть прийняти спадщину або за згодою усіх інших спадкоємців або шляхом подання позову про надання додаткового строку для прийняття спадщини (ч. 2, 3 ст. 1272 ЦК України). Вирішення даної проблеми потребує внесення відповідних змін до ст. 1270 ЦК України, частину третю якої пропонується викласти у такій редакції: **«3. У випадку, коли спадкоємцем є дитина, зачата за життя спадкодавця, але не народжена на час відкриття спадщини, строк для прийняття спадщини встановлюється відповідно до правил, викладених у частинах першій та другій цієї статті. Якщо строк для прийняття спадщини для такої дитини на момент її народження закінчився або є меншим, ніж три місяці, він продовжується до трьох місяців»**. Запровадження такої новели дасть можливість спадкоємцям, які народилися після відкриття спадщини, прийняти її вчасно або без застосування до них правових наслідків пропущення законних строків, не змінюючи при цьому імперативної норми про час відкриття спадщини, яка має залишатися непорушною. Навіть у випадку народження дитини-спадкоємця після спливу строку, встановленого для прийняття нею спадщини, такий строк для неї буде відновлено, а спадщина за цей час не втрачається, оскільки дотримання прав насцитуруса забезпечується дією норми ч. 3 ст. 1298 ЦК України, яка паралізує права інших спадкоємців щодо поділу спадщини та оформлення свідоцтва. Важливість розширення часових меж для прийняття спадщини такими спадкоємцями додатково посилюється тим, що заява про прийняття спадщини може бути подана законними представниками дитини нотаріусу лише після реєстрації дитини і представлення свідоцтва про народження.

На зачатку дитину поширюється і дія загальної норми ч. 4 ст. 1268 ЦК України, яка встановлює автоматичне прийняття спадщини малолітніми та неповнолітніми дітьми. Враховуючи постійне ускладнення цивільного обороту і викликані ним випадки включення до складу спадщини великої кількості боргів (пасиву), у законних представників дитини може виникнути потреба у заявленні відмови від прийняття спадщини. На сьогодні реалізація такого права може бути ускладненою, якщо дитина народжується незадовго до завершення строку для прийняття нею спадщини і законний представник не встигає подати заяву про відмову, або взагалі унеможливленою, якщо дитина народжується після спливу цього строку, а додатковий строк для прийняття спадщини визначається за судовим рішенням, оскільки в останньому випадку спадкоємець може або прийняти спадщину або не прийняти її, проте позбавлений права відмови. Такі прогалини є зайвим свідченням корисності запропонованих змін, адже за умови їх запровадження

у законного представника буде достатньо часу для захисту прав народженої дитини шляхом відмови від прийняття спадщини, переобтяженої боргами.

Потрібно також враховувати, що аналізована норма умовою дійсності правочину про відмову від прийняття спадщини називає попередню згоду органів опіки та піклування, отримання якої також вимагає певного часу. Згідно абзацу першого пункту 67 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини [7], дозвіл на вчинення правочинів щодо нерухомого майна, право власності на яке або право користування яким має дитина, надається лише після проведення перевірки необхідних документів протягом одного місяця з дня надходження заяви на вчинення правочинів. Крім того, Порядком встановлено десятиденний строк для розгляду поданих документів та з'ясування наявності або відсутності обставин, які можуть бути підставою для відмови у наданні дозволу на вчинення правочинів. Враховуючи відсутність у Порядку строків для вчинення інших правочинів, які зачіпають майнове становище дитини, в тому числі і строків щодо надання згоди на відмову від прийняття спадщини, яка відкрилася на ім'я дитини, зазначені строки доцільно поширювати і на інші правочини. Тому батьки або інші законні представники дитини можуть одержати дозвіл органів опіки та піклування на відмову від прийняття спадщини протягом сорока днів з моменту звернення за одержанням відповідного дозволу.

Подання заяви про прийняття спадщини законними представниками від імені дитини має здійснюватися лише за умови наділення її правоздатністю, тобто після народження такого суб'єкта. Випадки заявлення про прийняття спадщини до народження дитини, відомі судовій практиці [8], безперечно, не можуть розглядатися як законна підстава набуття дитиною статусу правонаступника спадкодавця.

Особа, яка є зачатою за життя спадкодавця, може бути призначена **спадкоємцем у заповіті** (ч. 1 ст. 1222 ЦК України). Узагальнення практики вчинення нотаріальних дій щодо посвідчення заповітів свідчить про те, що призначення спадкоємцем зачатої дитини спостерігається досить нечасто. Пов'язується це з тим, що нотаріальне законодавство вимагає чіткої ідентифікації усіх сторін правочину та осіб, які є набувачами майнових прав від правочину, в тому числі і потенційних спадкоємців, яка досягається за допомогою вказівки прізвища, імені та по батькові учасників, дати народження, громадянства, у певних випадках – місця народження та сімейних (родинних) зв'язків зі спадкодавцем тощо. У випадку складання заповіту на користь не існуючого поки що суб'єкта, ім'я якому буде надано лише з моменту народження, повна його ідентифікація, природно, є неможливою. Можна

припустити, що у таких заповітах формулювання розпорядження має відбуватися з прив'язкою до факту зачаття, перебування дитини в утробі матері. Приблизно розпорядження на користь зачатої, але не народженої на момент складання заповіту дитини, має виглядати таким чином: «Призначаю своїм спадкоємцем дитину, зачату від такої-то жінки (батьків)». При цьому необхідною умовою успадкування майна народженою дитиною вважатиметься відповідність інформації про її матір або матір та батька у свідоцтві про народження та у заповіті.

При посвідченні заповіту нотаріус не має права вимагати від заповідача, матері або батька майбутньої дитини, родичів або інших осіб підтвердження факту зачаття. Водночас, якщо зачата дитина, призначена спадкоємцем у заповіті, народилася після відкриття спадщини, нотаріусу мають бути подані докази зачаття дитини на час складання і посвідчення заповіту. Як правило, такими доказами є довідки, видані пологовими будинками [9], лікарями жіночої консультації, виписки з індивідуальної картки вагітної та породіллі.

На наш погляд, нотаріальне законодавство має розвиватися шляхом пом'якшення вимог до змісту заповіту на користь зачатої дитини. Враховуючи відсутність спеціального нормативного регулювання порядку посвідчення таких заповітів, пропонуємо доповнити Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [10] підпунктом 1.12 пункту 1 глави 3 розділу II такого змісту: «Спадкоємцем за заповітом може бути призначена особа, зачата за життя спадкодавця. У тексті такого заповіту має бути зазначена мати або батьки майбутньої дитини. При посвідченні заповіту забороняється вимагати докази зачаття дитини». Закріплення навіть таких стислих вимог до тексту заповітів на користь насци-турусів матиме корисний ефект і безспірно сприятиме збільшенню кількості заповітів, складених на користь зачатих дітей.

Якщо заповіт було складено на користь зачатої дитини, яка народилася за життя заповідача, тобто до відкриття спадщини, такий заповіт не породжує права на спадкування, оскільки на час відкриття спадщини спадкоємцем є вже не зачата, а народжена дитина – суб'єкт правовідносин, закликання якого до спадкування за заповітом може відбутися лише за умови унесення змін до заповідальних розпоряджень у частині призначеного спадкоємця.

Проведене дослідження дає підстави сформулювати наступні **ВИСНОВКИ**:

1) аналіз законодавства України дає переконливі підстави стверджувати про наділення дитини правовим статусом лише з моменту народження. Положення абзацу другого ч. 2 ст. 25 ЦК України, якими встановлюється «охорона інтересів зачатої, але не народженої дитини у випадках, передбачених законом»,

має розумітися не як закріплення інтересів за зачатою дитиною, а як встановлення лише гіпотетичної можливості правового регулювання потенційних, майбутніх інтересів дитини, які виникатимуть з моменту народження поряд із суб'єктивними правами;

2) розгляд особливостей перспективного правового статусу зачатої дитини у спадкових правовідносинах – фактично єдиній сфері цивільно-правового регулювання, у якій втілюються приписи абзацу другого ч. 2 ст. 25 ЦК України – дає можливість зробити загальний висновок щодо здатності зачатої дитини бути спадкоємцем за заповітом та (або) за законом у будь-яких модифікаціях даних видів спадкування. Така дитина, за умови її живонародження, може виступати спадкоємцем за обов'язковою часткою (ст. 1241 ЦК України), за заповітом з умовою (ст. 1242 ЦК України), за правилами спадкової трансмісії (ст. 1276 ЦК України) або в порядку підпризначення (ст. 1244 ЦК України). Дана особа визнається спадкоємцем за правом представлення (ст. 1266 ЦК України); юридичний факт зачаття дитини має враховуватися також при визнанні спадщини відумерлою (ст. 1277 ЦК України);

3) відсутність у законодавстві України особливостей щодо строку прийняття спадщини обумовлює застосування норми ст. 1270 ЦК України, яка встановлює загальний строк у шість місяців і пов'язує початок його обчислення з часом відкриття спадщини. У конкретних випадках це призводить до того, що дитина, зачата за життя спадкодавця, народжується вже після спливу строку для прийняття спадщини і автоматично опиняється таким, що пропустив строк для прийняття спадщини.

Вирішення даної проблеми потребує внесення відповідних змін до ст. 1270 ЦК України, частину третю якої пропонується викласти у такій редакції: «3. У випадку, коли спадкоємцем є дитина, зачата за життя спадкодавця, але не народжена на час відкриття спадщини, строк для прийняття спадщини встановлюється відповідно до правил, викладених у частинах першій та другій цієї статті. Якщо строк для прийняття спадщини для такої дитини на момент її народження закінчився або є меншим, ніж три місяці, він продовжується до трьох місяців». Запровадження такої новели дасть можливість спадкоємцям, які народилися після відкриття спадщини, прийняти її вчасно або без застосування до них правових наслідків пропущення законних строків, не змінюючи при цьому імперативної норми про час відкриття спадщини, яка має залишатися непорушною, а також дасть можливість (за потреби) від прийняття спадщини, переобтяженої боргами;

4) складання заповітів на користь зачатої дитини не є поширеною практикою в Україні. Пов'язується це з тим, що нотаріальне законо-

давство вимагає чіткої ідентифікації усіх сторін правочину та осіб, які є набувачами майнових прав від правочину, в тому числі і потенційних спадкоємців, яка здійснюється, передусім, за допомогою вказівки прізвища, імені та по батькові учасників, що неможливо стосовно зачатої дитини.

Нотаріальне законодавство має розвиватися шляхом пом'якшення вимог до змісту заповіту на користь зачатої дитини. Можна припустити, що у таких заповітах формулювання розпорядження має відбуватися з прив'язкою до факту зачаття, перебування дитини в утробі матері. Враховуючи відсутність спеціального норматив-

ного регулювання порядку посвідчення таких заповітів, пропонуємо доповнити Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України підпунктом 1.12 пункту 1 глави 3 розділу II такого змісту: «Спадкоємцем за заповітом може бути призначена особа, зачата за життя спадкодавця. У тексті такого заповіту має бути зазначена мати або батьки майбутньої дитини. При посвідченні заповіту забороняється вимагати докази зачаття дитини». Закріплення навіть таких стислих вимог до тексту заповітів на користь насци-турусів матиме корисний ефект і безспірно сприятиме збільшенню кількості заповітів, складених на користь зачатих дітей.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України від 01 грудня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text>
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство). Закон України від 22 листопада 2023 р. № 3496-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20#Text>
3. Цивільний кодекс Української РСР (втратив чинність). Затверджений Законом Української РСР від 18 липня 1963 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text>
4. German Civil Code of 14 July 1896 / BGB. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/ (дата звернення: 30.03.2025).
5. Баранник Н.М., Синельник А.П. Наследство. Наследники. Наследование: Учебно-практическое пособие. Харків: Еспада, 2005. 214 с.
6. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців.). Т. 12: Спадкове право / За ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ФО-П Колісник А.А., 2009. 544 с.
7. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%B-F#Text>
8. Рішення Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 10 грудня 2014 р. у справі № 334/8509/14-ц/ URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42098858> (дата звернення: 01.04.2025).
9. Рішення Кременчуцького районного суду Полтавської області від 14 серпня 2013 р. у справі № 536/280/13-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33027716> (дата звернення: 01.04.2025).
10. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення: 01.04.2025).